

Sprawca konieczny w przestępstwie usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego. Czy prawo kościelne zabrania sprawcy koniecznemu zawarcia małżeństwa kanonicznego? Studium przypadku

A necessary perpetrator in the crime of attempting to contract a marriage by a clergyman. Does church law prohibit a perpetrator from entering into a canonical marriage? Case study

ks. Krzysztof Marek Kiełpiński
Akademia Jagiellońska w Toruniu
ORCID 0000-0001-8168-2514
e-mail: k.kielpinski28@gmail.com

Streszczenie: Przestępstwo usiłowania zawarcia małżeństwa przez osobę duchowną stanowi *delicta graviora* – najcięższe przestępstwo w systemie prawa kanonicznego, a ustawodawca przewidywał za nie kary *latae sententiae* oraz w przypadku braku poprawy sprawcy inne kary, nie wykluczając kary wydalenia ze stanu duchownego. Główna myśl w artykule została poświęcona sprawcy koniecznemu przestępstwa – kobiecie. Rozpoczyna się on od prezentacji przypadku, który stanowi punkt wyjścia do prowadzenia dalszych analiz. Stworzona narracja pokazała sprawcę koniecznego jako podmiot przestępstwa – kanoniczne prawo karne, a zarazem osobę, która ma zamiar zawrzeć małżeństwo kanoniczne po popełnieniu przestępstwa z osobą duchowną. Istotny element badań stanowi relacja kara kościelna a sprawca konieczny. W głównej mierze to od rodzaju kary zależy dalsza sytuacja kanoniczna sprawcy koniecznego. Przeprowadzając analizę wykorzystano przepisy prawa dawnego oraz KPK z 1917 r. i z 1983 r. z uwzględnieniem nowelizacji przepisów kanonicznego prawa karnego, przeprowadzonej przez papieża Franciszka 8 grudnia 2021 r. Użyto różnych metod badawczych (m.in. historyczno-prawnej, dogmatyczno-prawnej, filologicznej), co pozwoliło stworzyć artykuł, który pokazuje istotny problem badawczy, ważny dla kanonicznego prawa karnego jak i dla kanonicznego prawa małżeńskiego. W literaturze brak jest opracowań na temat pozycji prawno-kanonicznej sprawcy koniecznego-kobiety.

Słowa kluczowe: kanoniczne prawo karne, sprawca konieczny, ius connubii, małżeństwo kanoniczne

Abstract: The crime of attempting to marry by a clergyman is a *delicta graviora* – the most serious crime in the canon law system, and the legislator provided for the punishment

of *latae sententiae* and, if the perpetrator fails to improve, other penalties, not excluding the penalty of expulsion from the clerical state. The main idea in the article was devoted to the necessary perpetrator of the crime – a woman. It begins with the presentation of a case study, which is the starting point for further analyses. The created narrative showed the perpetrator necessary as the subject of the crime – canonical criminal law, and at the same time a person who intends to enter into a canonical marriage after committing a crime with a clergyman. An important element of the research is the relationship between church punishment and the necessary perpetrator. The further canonical situation of the necessary perpetrator depends mainly on the type of punishment. When conducting the analysis, the provisions of the old law and the Code of Canon Law from 1917 and 1983 were used, taking into account the amendment to the provisions of canonical criminal law, carried out by Pope Francis on December 8, 2021. Various research methods were used (e.g. historical and legal, dogmatic and legal, philological), which allowed to create an article that shows a significant research problem, important for canonical criminal law as well as for canonical matrimonial law. There are no studies in the literature on the legal and canonical position of the necessary perpetrator – a woman.

Keywords: canonical criminal law, necessary offender, *ius connubii*, canonical marriage

Treść: Wstęp. 1. Kazus. 2. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku. 2.1 Figura oraz pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie w ogólności. 2.2 Pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego (kan. 2388 § 1–2 CIC/17). 3. Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku 3.1. Pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie w ogólności (1329 KPK/83). 3.2 Pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego (kan. 1394 § 1 KPK/83). Zakończenie.

Wstęp

Papież Franciszek 8 grudnia 2021 r. znowelizował księgę VI Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. *Sankcje karne w Kościele (De sanctionibus poenalibus in Ecclesiae)*. Na 89 kanonów zmodyfikowano 63; z tego jedynie 17 pozostało bez zmian. Odnowione przepisy karne stawiają przed badaczami – kanonistami nowe wyzwania. W części drugiej księgi VI: *Poszczególne przestępstwa i ustanowione za nie kary*, w tytule 5. *Przestępstwa przeciwko specjalnym obowiązkom* pojawia się m. in. problematyka sprawcy koniecznego, występująca też *implicite* w przestępstwie usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego. W odniesieniu do tego przestępstwa pozycja prawnokanoniczna

duchownego w doktrynie nie generuje sporów¹. Inaczej natomiast ma się rzecz z problemem sprawcy koniecznego, sporadycznie rozważana w literaturze przedmiotu. W związku z takim stanem w studium tym zostanie podjęta ta tematyka, ale tylko w jednym kontekście, jakim stanie się możliwość zawarcia małżeństwa kanonicznego przez sprawcę kanonicznego. Cel badawczy zatem sprowadzi się do próby udzielenia odpowiedzi na pytanie: czy w kanonicznym porządku prawnym sprawcy koniecznemu zabrania się na zawarcie małżeństwa kanonicznego?

1. Kazus

Nasz przypadek nie jest odosobniony, dlatego też jego przywołanie należy uznać za konieczne. Pomoże to czytelnikowi w lepszym zrozumieniu przeprowadzonej analizy w tym opracowaniu. Termin „sprawca konieczny” będzie pojawiał się bardzo często w ramach narracji tego artykułu. Mając na uwadze jego tematykę wywód zostanie ograniczony wyłącznie do hipotezy związanej z kobietą, która zawarła związek cywilny z osobą duchowną. Należy dodać, iż w namyśle nad tym zagadnieniem celowo pomija się wątki poboczne, mianowicie, kwestię pozostałych osób występujących w przestępstwie, przykładem czego mogą być: świadek kwalifikowany, to znaczy, kapłan asystujący podczas zawierania małżeństwa w formie kanonicznej, urzędnik USC czy też szafarz niekatolicki.

Trzeba wyjaśnić, iż w opracowaniu tym będzie chodziło o odpowiedź na pytanie: czy kobieta popełniając przestępstwo kanoniczne,

¹ O. CASSOLA, *De concursu delinquentium in Codice J.C.*, Apollinaris 31 (1958), s. 102–117; C. PAPALE, *Il concorso di persone nel diritto penale canonico*, Roma 2002; D. BOREK, *Concursus in delicto. Formy zjawiskowe przestępstwa w kanonicznym prawie karnym (studium prawnohistoryczne)*, Warszawa 2014. Ponadto temat ten pojawia się jako część artykułu u polskich kanonistów – por. m.in. P. SKONIECZNY, *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK/83*, *Annales Canonici* 11 (2015), s. 195–216, <https://doi.org/10.15633/acan.1063>; P. MICHOWICZ, *Facoltà speciali alla'indomani della riforma del diritto penale canonico linee di sviluppo normativo*, *Roczniki Nauk Prawnych* 24 (2014) nr 2, s. 95–112.

zawierając małżeństwo cywilne z duchownym, a następnie po uzyskaniu rozwodu może zawrzeć legalnie zawrzeć małżeństwo z katolikiem?

Zasygnalizowana sytuacja dotyczy pani K. Nasza bohaterka jest panną, osobą ochrzczone w Kościele katolickim, która pracuje i mieszka w wielkim mieście, jest osobą dojrzałą, poszukującą stabilizacji życiowej. Podczas korzystania z duszpasterstwa osób samotnych poznaje księdza, który prowadzi tego typu spotkania. Spotyka się z nim. W następstwie czego, kapłan przeżywa kryzys swojego powołania. Spotkania stron stają się regularne, w końcu kapłan samowolnie porzuca stan duchowny, postanawiając zawrzeć związek z panią K. Strony działają z zamiarem bezpośrednim. Zawierają związek cywilny w Urzędzie Stanu Cywilnego. Po tym fakcie mieszkają razem. Jednak trudności w pożyciu sprawiają, że się rozwodzą. Sąd Okręgowy orzeka wobec stron rozwód bez orzekania o winie. Pani K., po jakimś czasie poznaje kawalera M., katolika, który się jej oświadcza i pragnie zawrzeć z nią małżeństwo w Kościele katolickim. W związku z tym rodzi się pytanie: czy w takiej sytuacji Pani K. może zawrzeć małżeństwo kanoniczne?

Udzielenie rzetelnej odpowiedzi na to pytanie domaga się uwzględnienia szerszego kontekstu, jakim w tym wypadku stanowić będzie problematyka statusu sprawcy koniecznego w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku.

2. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku

2.1. Figura oraz pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie w ogólności

Owidiusz Cassola zauważył, że w Kodeksie pio-benedyktyńskim problem sprawcy koniecznego występował w takich przestępstwach, jak: symonia (kan. 2371 CIC/17), zabójstwo (kan. 2343 § 1, 2354 CIC/17), porwanie (kan. 2353 CIC/17), pojedynkowanie (kan. 2351 CIC/17) oraz krzywoprzysięstwo (kan. 2323; 1794; 1755 § 3; 1743 § 3 CIC/17). Trzeba dopowiedzieć, iż z tą figurą wiązały się następujące łacińskie terminy: *conrei*, *cooperantes seu auxilium*, *tribuentes*, *jubentes*,

*mandantes*². Przy tym należy zauważyć, iż ówczesna doktryna nie zaliczała do tego katalogu przestępstwa usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego.

Zdaniem Dariusza Borka osoby określane terminem *cornei*, czyli „współsprawcy”, podlegały karze; *jubentes, mandantes; consulentes* zaś byli karani na równi ze sprawcą głównym³. Z aspektu historycznego dekretyści nie poruszali problematyki odpowiedzialności karnej sprawcy koniecznego; zagadnienie to podjęli dopiero dekretaliści. W doktrynie epoki kanonistyki klasycznej odróżniano sprawców od współników; wskazywano też na inne osoby, takie jak: wydających nakazy, zleceniodawców oraz doradzających. Komentatorzy dekretałów w glosach określali też różne formy stadialne przestępstw kościelnych. To im m.in. zawdzięcza się objaśnienie terminu współsprawstwa. Stali na stanowisku, iż do jego zaistnienia konieczne było wspólne porozumienie, co dodatkowo zakładało wspólną poczytalność i odpowiedzialność karną. Kolejną formą stadialną przestępstw był współudział fizyczny, który zakładał taką samą poczytalność jak sprawcy głównego. W związku z takim statusem przewidywano taką samą sankcję karną⁴.

Anna Rava zauważyła, że dorobek średniowiecznych kanonistów był rozwijany w wiekach następnych przez ustawodawców powszechnych oraz kanonistów, co znalazło przełożenie w wyartykułowaniu nowych pojęć, które precyzyjnej określały pozycję prawną sprawców koniecznych i niekoniecznych. Jednym z nich było – *cooperatores principales*. Zgodnie ze znaczeniem tego pojęcia udział w przestępstwie powinien przejawiać się w zewnętrznym i pozytywnym udziale, charakteryzującym się dobrowolnością, umyślnością oraz skutecznością. Nieumyślny i negatywny udział w przestępstwie natomiast nie był traktowany jako sprawstwo konieczne⁵. Nawiązując do tego

² O. CASSOLA, *De concursu...*, s. 102–103.

³ D. BOREK, *Concursus in...*, s. 96–97.

⁴ *Tamże*.

⁵ A. RAVA, *Concorso di persone nel reato*, w: *Enciclopedia del diritto*, vol. VIII, Milano 1961, s. 600–601.

wątku Marian Myrcha stwierdził, iż ta typologia pozwalała łatwiej na określenie zakresu odpowiedzialności karnej. W jego opinii w odniesieniu do sprawcy koniecznego należało aplikować taką samą karę, jak w odniesieniu do sprawcy głównego⁶. Nie było to jednak takie oczywiste, jak zauważył Franz Xaver Wernz, zwracając uwagę na fakt, że podczas nakładania lub wymierzania kary należało także uwzględnić okoliczności faktyczne, które z reguły są różne u sprawcy głównego oraz sprawcy koniecznego. Przy tym spostrzegł, iż co do zasady uwarunkowania te nie przechodzą automatycznie na uczestników przestępstwa⁷. Ważny głos w tej kwestii zabrał też Michael Lega. Podał on m.in. definicję *cooperatores principales*, według której, sprawcą koniecznym staje się po wcześniejszym ukonstytuowaniu przestępczego zamiaru, osobiście uczestnicząc we wspólnym materialnym lub fizycznym jego zrealizowaniu. Według kanonisty, przestępstwo jest rezultatem współdziałania poszczególnych współników, którym się je przypisuje, w myśl zasady: *unum factum – unum delictum*. Wskazał, iż do współsprawców odnosiły się też inne zwroty łacińskie: *auctori* oraz *coauctori*. W opinii Lega w obszarze znaczeniowym tych pojęć mieściły się także osoby, które fizycznie nie brały udziału w popełnieniu przestępstwa, będące jego przyczyną sprawczą⁸.

W sposób szczególny w kodyfikacji z 1917 roku ustawodawca odniósł się do problematyki współdziałania w przestępstwie w kan. 2209 i 2231 CIC/17. W skład pierwszej z wymienionych regulacji weszło siedem paragrafów⁹. W dwóch pierwszych określono kwestię sankcji

⁶ M. MYRCHA, *Prawo karne. Komentarz do piątej księgi Kodeksu prawa kanonicznego*, t. II, Warszawa 1960, s. 260.

⁷ F.X. WERNZ, *Ius decretalium. Ius poenale Ecclesiae catholicae*, t. VI, Prati 1913, s. 47–48.

⁸ M. LEGA, *De iudiciis ecclesiasticis*, vol. III, Roma 1899, s. 40–41.

⁹ CIC/17, kan. 2209: „§1. Qui communi delinquendi consilio simul physice concurrunt in delictum, omnes eodem modo rei habentur, nisi adiuncta alicuius culpabilitatem augeant vel minuant. §2. In delicto quod sua natura complicem postulat, unaquaeque pars est eodem modo culpabilis, nisi ex adiunctis aliud appareat. §3. Non solum mandans qui est principalis delicti auctor, sed etiam qui ad delicti consummationem inducunt vel in hanc quoquo modo concurrunt, non minorem, ceteris paribus, imputabilitatem contrahunt, quam ipse delicti exsecutor, si delictum

karnej grożącej za współdział fizyczny. W tym kontekście Franciszek Bączkiewicz zwrócił uwagę, że do zaistnienia współsprawstwa konieczne było z jednej strony porozumienie co do zamiaru popełnienia przestępstwa, z drugiej zaś, jego fizyczne popełnienie¹⁰. Według Dariusza Borka warunki te odnosiły się zarówno do przestępstw sprawstwa pojedynczego, jak i do tych, w których konieczny byłby udział osoby lub grupy osób¹¹. Marius Pistocchi, komentując dwa paragrafy kan. 2209 CIC/17 utrzymywał, iż termin *conreitas* należało również odnieść do osób, które były solidarne ze sobą z powodu powstałego zobowiązania, skutkującego *delictum consumatum*. W jego opinii współdział totalny w przestępstwie wymagał zaistnienia dwóch elementów: moralnego i fizycznego. Element moralny stanowiło wspólne porozumienie osób co do zamiaru popełnienia przestępstwa; elementem fizycznym zaś był udział w nim oraz jego realizacja. Spełnienie tych dwóch warunków, w jego przekonaniu, umożliwiało określenie dwóch kluczowych komponentów: poczytalności i odpowiedzialności karnej. Brak jednego z nich z kolei wykluczał współdział fizyczny w popełnianiu przestępstwa¹². Borek, komentując stanowisko Pistocchiego, zauważył, że współników przestępstwa powinno łączyć porozumienie (koordynacja działań i zamiarów) bezpośrednio

sine eorum opera commissum non fuisset. §4. Si vero eorum concursus facilius tantum reddidit delictum, quod etiam sine eorundem concursu commissum fuisset, minorem imputabilitatem secumfert. §5. Qui suum influxum in delictum patrandum opportuna retractatione abduxerit plene, ab omni imputabilitate liberatur, etiamsi exsecutor delictum ob alias causas sibi proprias nihilominus patrauerit; si non abduxerit plene, retractatio minuit, sed non aufert culpabilitatem. §6. Qui in delictum concurrat suum dumtaxat officium negligendo, imputabilitate tenetur proportionata obligationi qua adigebatur ad delictum suo officio impediendum. §7. Delicti patrati laudatio, fructuum participatio, delinquentis occultatio et receptatio aliive actus delictum iam plene absolutum subsequentes, nova delicta constituere possunt, si nempe poena in lege plectantur; sed, nisi cum delincente de illis actibus ante delictum conventum fuerit, non secumferunt delicti patrati imputabilitatem”.

¹⁰ F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III, Opole 1958, s. 375.

¹¹ D. BOREK, *Concursus in...*, s. 122.

¹² M. PISTOCCHI, *Concorso di più persone in uno stesso delitto*, *Il Monitore Ecclesiastico* 47 (1935), s. 227-228.

prowadzące do popełnienia przestępstwa. Jego zdaniem tę przesłankę należy uznać za istotną; inne więzi natomiast, takie jak przynależność do grupy czy też inne relacje, nie miały wpływu na współudział fizyczny w przestępstwie¹³.

Kontynuując interpretację kan. 2209 § 1–2 CIC/17 należy odnieść się do innego kluczowego normatywnego terminu – *simul*. Gommarus Michiels uważał, że nie może on być interpretowany w opcji kryterium czasowego, w tym znaczeniu, że wykonywane działanie przestępcze przez sprawcę i współsprawcę powinno nastąpić w tym samym czasie¹⁴. Pogląd ten znalazł potwierdzenie w poglądach innych kanonistów: Francesco Robertiego, Franza Xaverego Wernza czy Owidusza Cassoli. Utrzymywali oni, iż poszczególne działania współsprawców nie muszą mieć tego samego charakteru. Wskazywali, że zdarza się, iż jeden współsprawca zatrzymuje, inny zadaje rany, w końcu ktoś stoi i obserwuje po to, aby nie było świadków¹⁵. Zdaniem Louisa Anthonego Eltza różne działania współsprawców ogniskujące się w jednym działaniu z reguły łączą wcześniej uzgodniony zamiar oraz skutek – przestępstwo osiągnięte wspólnymi siłami. Z tego powodu, każdy z uczestników przestępstwa odpowiada za nie w równym stopniu, sprawca główny, niezależnie od wkładu wniesionego do popełnienia przestępstwa¹⁶.

W analizie interesującej nas kwestii nie można też abstrahować od kan. 2231 CIC/17, w którym ustawodawca określił regułę odpowiedzialności karnej dla sprawców koniecznych i niekoniecznych

¹³ D. BOREK, *Concursus in...*, s. 123.

¹⁴ G. MICHIELS, *De delictis et poenis. Commentarius libri V Codicis Iuris Canonici. De delictis: Canones 2105–2213*, t. I, Paris – Tournai – Romae – New York 1961, s. 341–342.

¹⁵ F. ROBERTI, *De delictis et poenis*, Roma 1938, s. 187; F.X. WERNZ, *Ius decretalium...*, s. 143–144;

O. CASSOLA, *De concursu...*, s. 111–112; J. SOLE, *De poenis ecclesiasticis*, Romae 1831, s. 33; I. CHELODI, *Ius poenale*, Tridenti 1920, s. 14; D. BOREK, *Concursus in delicto...*, s. 157–161; J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 197–198.

¹⁶ L.A. ELTZ, *Cooperation in crime: an historical conspectus and commentary*, Washington 1942, s. 90–93.

biorących udział w przestępstwie¹⁷. W myśl tej normy, w sytuacji, gdy w czynności przestępczej uczestniczyło kilku sprawców, nawet gdy ustawa karna wskazywała na jednego, wówczas wszyscy sprawcy konieczni, wymienieni w kan. 2209 § 1–3 CIC/17, podlegali tej samej karze, chyba że w ustawie przewidziano inaczej; w przypadku zaś sprawców niekoniecznych przełożony powinien ukarać ich inną sprawiedliwą karą według swego roztropnego uznania. W opinii Mariana Myrchy, według tego przepisu, sprawca konieczny powinien otrzymać karę w postaci cenzury lub kary ekspiacyjnej *latae sententiae* bądź *ferendae sententiae*¹⁸.

Należy dodać, iż problematyka kary dla współsprawców stała się polem do szerokiej dyskusji, w której dominowali Marian Myrcha i Franz Xaver Wernz. Wernz po analizie prawa dawnego zauważył, że ustawodawca wielokrotnie zabierał głos w tej kwestii. Wskazał, iż papieże Gelazy I (492–496), Symmach (498–512), Aleksander III (1159–1181), Innocenty III (1198–1216), Aleksander IV (1254–1261), oraz ojcowie soboru trydenckiego byli zgodni co do tego, że sprawca konieczny przestępstwa powinien ponieść taką samą karę, jak sprawca główny. Doktrynalna trudność powstawała jednak w momencie, gdy przepis karny zawierał karę tylko dla sprawcy głównego w formie *latae sententiae*, a pominięto w nim pozostałych współsprawców. Zasygnalizowany problem pogłębiał się z uwagi na fakt, iż zgodnie z zasadą interpretacyjną ujętą w kan. 19 CIC/17 przepis karny oraz ustawy karne należało interpretować ściśle, a nie rozszerzająco; nie wolno też było domniemywać kary dla pozostałych uczestników przestępstw. Nieco inaczej wyglądało to w przypadku kar *ferendae sententiae*, ponieważ karano wszystkich uczestników przestępstwa, z tym że sprawcy niekonieczni otrzymywali zmniejszoną karę. Wernz poddał krytyce pozycję prawną współsprawców w kontekście kategorii kar

¹⁷ CIC/17, kan. 2231: „Si plures ad delictum perpetrandum concurrerint, licet unus tantum in lege nominetur, ii quoque de quibus in can. 2209, §§ 1–3, tenentur, nisi lex aliud expresse caverit, eadem poena; ceteri vero non item, sed alia iusta poena pro prudenti Superioris arbitrio puniendi sunt, nisi lex peculiarem poenam in ipsos constituat”.

¹⁸ M. MYRCHA, *Prawo karne...*, s. 261.

latae sententiae i *ferendae sententiae*. Zauważył, że nie miała żadnego uzasadnienia teza, aby przestępcy ścigani karami *ferendae sententiae* znaleźli się w gorszej sytuacji, aniżeli ci, którzy byli karani sankcjami *latae sententiae*. Argumentując zwrócił uwagę, że podstawą karania jest poczytalność, która jest wspólna wszystkim uczestnikom przestępstwa; nie powinna zatem być uzależniona od sankcji karnych, jakie przewidział prawodawca¹⁹.

Opinia Wernza stała się przedmiotem analizy Mariana Myrchy. Uważał, że nie ma ona uzasadnienia prawnego, ponieważ prawodawca kary *latae sententiae* przewidział za cięższe przestępstwa, a to z tej racji, że są one sankcjami bardziej skutecznymi. Zaznaczył, że często ustawodawca nie przewidział kar *ferendae sententiae*, oprócz kar *latae sententiae* w odniesieniu do najcięższych przestępstw, nie wymieniając w ogóle w ustawie karnej współsprawców. Popierając to stanowisko spostrzegł, że sprawcy moralni przestępstwa (np. zwierzchnicy wydający rozkaz) byłiby wolni od jakiejkolwiek kary, co byłoby sprzeczne z wolą prawodawcy. Jego zdaniem Wernz pominął fakt, że papież Aleksander III zrównał współsprawców fizycznych z moralnymi; w związku z tym odpowiedzialność karna powinna być identyczna²⁰. Michael Lega natomiast zauważył, że Wernz zaproponował zasadę, którą ustawodawca umieścił w KPK z 1917 r., o następującym brzmieniu: „Jeżeli w spełnieniu tego samego przestępstwa uczestniczy kilka osób, wówczas wszyscy uczestnicy konieczni podlegają tej samej karze, chyba że ustawa stanowi inaczej” (kan. 2231 CIC/17). Jego zdaniem nawiązano w niej do myśli Soboru trydenckiego²¹.

Dysponując takim kontekstem należy przejść do kolejnego wątku, czyli analizy przestępstwa usiłowania zawarcia małżeństwo przez duchownego, oraz ukazania w tym kontekście pozycji prawnej sprawcy koniecznego.

¹⁹ F.X. WERNZ, *Ius decretalium...*, s. 58–60.

²⁰ M. MYRCHA, *Prawo karne...*, s. 261–262.

²¹ M. LEGA, *De delictis et poenis*, Romae 1910, s. 74–77.

2.2. Pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego (kan. 2388 § 1–2 CIC/17)

Przepis karny, który regulował zasygnalizowaną w podtytule kwestię występował w tytule 17. *Przestępstwa przeciwko obowiązkom stanu duchownego lub zakonnego (de delictis contra obligationes proprias status clericalis vel religiosi)* Księgi V *O przestępstwach i karach (De delictis et poenis)*. W kan. 2388 § 1–2 CIC/17 ustawodawca penalizował zawieranie małżeństwa przez osoby duchowne, które przyjęły wyższe święcenia, oraz zakonników i zakonnice po uroczystym ślubie czystości. Czynem przestępczym było zawarcie małżeństwa choćby tylko cywilnego. Za ten czyn zabroniony groziła sankcja karna w postaci ekskomuniki *latae sententiae*, zastrzeżonej dla Stolicy Apostolskiej w zwykły sposób (*speciali modo*). Ponadto, sprawca główny *ex lege* był pozbawiony urzędów oraz beneficjum. Co więcej, w przypadku braku poprawy nie wykluczono kary degradacji²². Przestępstwo popełniali również profesy, którzy złożyli zwykłe śluby wieczyste w zakonie ścisłym lub w zgromadzeniu zakonnym²³. W tym kontekście na uwagę zasługuje sformułowanie w formie zwrotu występujące w *tantum contrahere praesumentes*, przez co uwydatniono obecność sprawców koniecznych w przestępstwie. Według komentatorów termin *praesumentes* wskazywał na świadomą i dobrowolną decyzję oraz zamiar współsprawcy; natomiast w słowie *tantum* uwydatniono jego fizyczny udział w popełnieniu przestępstwa. Odpowiedzialność karna sprawcy koniecznego była taka sama jak sprawcy głównego,

²² CIC/17, kan. 2388 § 1: „Clerici in sacris constituti vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis, itemque omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium etiam civiliter tantum contrahere praesumentes, incurrunt in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservatam; clerici praeterea, si moniti, tempore ab Ordinario pro adiunctorum diversitate praefinito, non resipuerint, degradentur, firmo praescripto can. 188, n. 5”.

²³ *Tamże*, kan. 2388 § 2: „Quod si sint professi votorum simplicium perpetuorum tam in Ordinibus quam in Congregationibus religiosis, omnes ut supra, excommunicatio tenet latae sententiae Ordinario reservata”.

czyli kara ekskomuniki *latae sententiae*, zarezerwowana dla Stolicy Apostolskiej²⁴.

Do zaistnienia przestępstwa wymagano, aby duchowny przyjął ważne święcenia wyższe, ponadto musiały być one przyjęte z dobrowolnością i znajomością obowiązków z nich wynikających²⁵.

Odnosząc się do tej regulacji Felix Cappelo zaznaczył, że zakres przedmiotowy określonego w niej przestępstwa związanego z usiłowaniem zawarcia małżeństwa mógł przybrać różne formy. Mianowicie, strony zawierając związek mogły uczynić to w formie kanonicznej bądź cywilnej; mogło to też mieć miejsce wobec szafarza niekatolickiego z zamiarem takim, aby nadać niegodziwemu związkowi pozory małżeństwa²⁶. Według Mattheusa Conte de Coronata konkubinat, nawet notoryczny, nie podpadałby pod przedmiot tego przestępstwa²⁷. Argumentując Heribert Jone zauważył, że przestępstwo nie wystąpiłoby jedynie w dwóch przypadkach: gdy sprawca główny – duchowny, nieważnie przyjąłby święcenia bądź zostałby wyświęcony pod przymusem lub będąc w bojaźni lub w błędzie; w przypadku sprawcy koniecznego zaś – gdy jego zgoda na małżeństwo miałaby cechy pozorności lub gdy doszłoby symulacji. Stąd też w wymiarze zewnętrznym sprawca konieczny musiał udowodnić swoją czynność symulacyjną, a także ukazać przyczyny zawarcia małżeństwa (np. przedłużenie pozwolenia na pracę lub pobyt w danym państwie)²⁸. Z kolei Jakub Sole zwrócił uwagę, że poza sankcją karną sprawca konieczny był związany z nieprawidłowością, która wynikała z przestępstwa, uniemożliwiając tym samym zawarcie małżeństwa kanonicznego. W myśl rozwiązań systemowych możliwe było udzielenie zwolnienia od tego typu nieprawidłowości, po spełnieniu warunków,

²⁴ F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne...*, s. 583.

²⁵ *Tamże*.

²⁶ F. CAPPELO, *De censuris*, Romae 1950, s. 355.

²⁷ M. CONTE DE CORONATA, *Institutiones iuris canonici. De delictis et poenis*, vol. IV, Taurini 1955, s. 2194–2195.

²⁸ H. JONE, *Comentarium in Codicem iuris canonici*, t. III, Padeborn 1950–1955, s. 125.

które miała ustalić kompetentna władza kościelna²⁹. Sprawca główny oraz sprawca konieczny mogliby wtedy otrzymać zwolnienie z kary. Rozgrzeszenia w tym przypadku udzielała tylko Penitencjaria Apostolska. Z aspektu formalnego sprawca główny i sprawca konieczny przed złożeniem prośby musieli pisemnie zapewnić, że żałują swojego niegodziwego czynu, przyrzekając jednocześnie zachować zupełną wstrzeźliwość³⁰.

3. Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku

3.1. Pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie w ogólności (1329 KPK/83)

W kan. 1329 KPK/83 zawierającym dwa paragrafy, ustawodawca określił odpowiedzialność karną sprawców koniecznych i niekoniecznych przestępstw kanonicznych³¹. Na marginesie należy dodać, że w nowelizacji prawa karnego papieża Franciszka treść tego kanonu nie została zmieniona. Przywołana regulacja posiada następujące brzmienie: „Jeżeli wobec sprawcy głównego są ustanowione kary *ferendae sententiae*, to ci, którzy we wspólnym zamiarze przestępczym współdziałają w przestępstwie, chociaż nie są wymienieni w ustawie lub nakazie, podlegają tym samym karom lub innym, tak samo lub mniej surowym”; § 2: „Karę *latae sententiae* grożącą za przestępstwo

²⁹ J. SOLE, *De poenis...*, s. 448–449.

³⁰ SACRA PAENITENTIARIA APOSTOLICA, *Decretum absolutio sacerdotum ab excommunicatione, ob attentatum etiam civile tantum matrimonium, et actu cum muliere caste convivendum eorumque admissio ad participationem sacramentorum more laicorum sacrae paenitentiarie apostolicae exclusive reservatur*, 18.04.1936, AAS 28 (1936), s. 242–243.

³¹ KPK/83, kan. 1329 § 1–2: „§ 1. Jeśli na głównego sprawcę są ustanowione kary wymierzone wyrokiem, ci, którzy po wspólnym powzięciu przestępczego zamiaru współdziałają w przestępstwie, a nie są w ustawie lub nakazie wyraźnie wymienieni, podlegają tym samym karom albo innym takiej samej lub mniejszej ciężkości. § 2. Karze wiążącej mocą samego prawa dołączonej do przestępstwa podlegają wspólnicy nie wymienieni w ustawie lub nakazie, jeśli bez ich udziału przestępstwo nie byłoby dokonane, a kara jest tej natury, że może ich dotyczyć; w przeciwnym razie mogą podlegać karze wymierzonej wyrokiem”.

zaciągają wspólnicy niewymienieni w ustawie lub nakazie, jeżeli bez ich udziału przestępstwo nie byłoby dokonane, kara jest tej natury, że może ich dotyczyć; w przeciwnym razie mogą podlegać karom *ferendae sententiae*”.

W paragrafie pierwszym ustawodawca postanowił, że jeśli na sprawcę głównego nałożono kary *ferendae sententiae*, wówczas pozostali, którzy współdziałają w przestępstwie, a nie są wymienieni w ustawie lub nakazie karnym, podlegają tym samym karom albo innym mniejszej wagi. W przypadku natomiast ustawy karnej partykularnej lub nakazu karnego należy także wymienić współników przestępstwa³². Dariusz Borek, komentując ten tekst stoi na stanowisku, że w tym wypadku wielkość wymierzonej kary uzależniono od poczytalności. W przypadku natomiast, gdy między uczestnikami przestępstwa wystąpiłaby różnica w sferze poczytalności, wówczas kara powinna być proporcjonalna do stopnia zaangażowania w czynie zabronionym³³.

Z kolei w paragrafie drugim określono odpowiedzialność karną współników w sytuacji, gdy za popełnienie przestępstwa przewidziano karę *latae sententiae*. W tej hipotezie karze podlegają wspólnicy niewymienieni w ustawie lub nakazie, jeśli bez ich udziału przestępstwo nie byłoby dokonane, a natura tej kary zaś byłaby taka, że mogłaby ich dotyczyć; w przeciwnym razie, podlegają karze wymierzonej wyrokiem. Zdaniem Borka karze *latae sententiae* podlegają sprawcy konieczni, podobnie jak sprawca główny, ale pod warunkiem, że kara mogłaby ich dotyczyć³⁴.

Velasio de Paolis, komentując treść obu paragrafów skupił uwagę nad terminie *complices*. Podkreślił, że odnosi się on do tych osób, które były sprawcami koniecznymi w realizacji przestępstwa. Zauważył też, że ustawodawca nie wskazał, jaki rodzaj współudziału

³² A.G. URRU, *Punie per salve. Il sistema penale nella Chiesa*, Roma 2002, s. 79–80.

³³ D. BOREK, *Concursus in delicto...*, s. 205–206.

³⁴ *Tamże*.

miał na myśli: fizyczny czy moralny³⁵. W opinii Borka w dyspozycji kan. 1329 KPK/83 mieszczą się obie formy współdziałania³⁶. Uważa on, iż aby uznać osobę za sprawcę koniecznego muszą weryfikować się jednocześnie dwa kryteria: uzgodnienie zamiaru popełnienia przestępstwa oraz świadome współdziałanie w czynie zabronionym. Odmienny pogląd w tej kwestii wyraził Jerzy Syryjczyk, utrzymując, że prawodawca nie optuje za porozumieniem³⁷.

W myśl doktryny nie należałoby mówić o wspólnym porozumieniu, gdy osoby skupią się jedynie na zamiarze przestępczym bez wspólnej umowy. W takim przypadku nie ma mowy o współdziałaniu, lecz raczej należałoby optować za odrębnie popełnionymi przestępstwami, za które ponosi się indywidualną odpowiedzialność karną. W związku z tym, przestępstwo nie ma charakteru wielopodmiotowego, ale jednopodmiotowy³⁸.

Według kanonistów porozumienie powinno posiadać dwie istotne cechy. Po pierwsze, powinno być uprzednie, czyli istnieć przed popełnieniem czynu zabronionego. Jeśli zaś nastąpiłoby ono w trakcie popełniania przestępstwa, wówczas sprawcę koniecznego postrzega się w kategoriach pomocnika w przestępstwie; po drugie, sprawca konieczny winien być przeświadczony o znamionach przestępstwa i jego konsekwencjach. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, iż w tym wypadku nie ma miejsca mechanizm aplikacji okoliczności wyłączających, łagodzących czy obciążających, a także znamiona przestępstwa nie przechodzą automatycznie ze sprawcy głównego na sprawcę koniecznego³⁹.

Obok porozumienia istotnym jest współdziałanie w przestępstwie. W opinii Borka nie wymaga się, aby sprawca konieczny lub sprawcy konieczni musieli działać w tym samym czasie. Odnosząc się do tej

³⁵ V. DE PAOLIS, D. CITO, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2000, s. 175–176.

³⁶ D. BOREK, *Concursus in delicto...*, s. 218.

³⁷ J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 195–196.

³⁸ J.M. PINNA, *De participatione in iure poenali canonico*, *Apollinaris* 15 (1942), s. 333–334.

³⁹ *Tamże*.

kwestii wyjaśnił, że współdziałanie w przestępstwie polega na tym, aby sprawcy działali wspólnie po ukonstytuowaniu się wcześniejszego zamiaru oraz osiągnęli wspólny skutek⁴⁰. Pogląd ten podzielają także inni kanoniści (Eltza, Cassola). Należy zauważyć, iż już pod rządami Kodeksu pio-benedyktyńskiego Gommarus Michiels utrzymywał, że w przypadku współsprawstwa zabójstwa należy za sprawców uznać wszystkich, którzy z zamiarem zabójstwa maltretowali ofiarę bądź też stali na czatach, nawet gdy tylko jeden z grupy zadał śmiertelny cios ofierze⁴¹.

W związku z tym warto przypatrzyć się pozycji prawnej sprawcy koniecznego w obowiązujących przepisach.

3.2. Pozycja sprawcy koniecznego w przestępstwie usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego (kan. 1394 § 1 KPK/83)

Ustawodawca umieścił przestępstwo usiłowania zawarcia małżeństwa przez duchownego w kan. 1394 § 1 KPK/83 ulokowanym w tytule V. *Przestępstwa przeciwko specjalnym obowiązkom (De delictis contra speciales obligationes)*, postanawiając: „Duchowny usiłujący zawrzeć małżeństwo, choćby tylko cywilne, zaciąga suspensę *latae sententiae* z zachowaniem w mocy kan. 194 § 1, n. 3 i kan. 694 § 1, n. 2; jeżeli po upomnieniu nie poprawia się lub nadal wywołuje zgorzenie, ma być karany stopniowo pozbawieniami lub także wydaleniem ze stanu duchownego”. Zdaniem Juana Ariasa celem ustanowienia tej regulacji jest ochrona zobowiązań wynikających z sakramentu święceń⁴². Poruszając ten problem należy przypomnieć, iż zgodnie z kan. 266 § 1 KPK/83 duchownym staje się mężczyzna poprzez przyjęcie święceń diakonatu. Kolejne święcenia prezbiteratu może przyjąć tylko

⁴⁰ D. BOREK, *Concursus in delicto...*, s. 226–227.

⁴¹ G. MICHIELS, *De delictis et poenis...*, s. 342.

⁴² J. ARIAS, *De Sanctionibus in Ecclesiae. Sankcje w Kościele. Komentarz do kano-nów 1311–1399*, w: P. MAJER (red.), *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, Kraków 2011, s. 1042.

duchowny, któremu ustawodawca zabrania zawarcia małżeństwa pod groźbą sankcji karnej⁴³. Ta dyscyplina wynika z faktu, iż w kan. 277 § 1 KPK/83 prawodawca nałożył na duchownych obowiązek zachowania celibatu. Z tą instytucją pozostaje w ścisłym związku przeszkoda święceń ujęta w kan. 1087 KPK/83, w myśl którego „Nieważnie usiłują zawrzeć małżeństwo, ci którzy otrzymali święcenia”. Odnosząc się do tego ograniczenia prawnego Jerzy Syryjczyk celnie zauważył, że zawarcie przez duchownego małżeństwa w kanonicznym porządku prawnym nie wywołuje żadnych skutków, dlatego też postrzega się je w kategoriach usiłowania w stosunku do zamierzonego celu. Podobny pogląd wyraził Tomasz Białobrzeski. Stosując interpretację prawnofilologiczną przepisu karnego skoncentrował uwagę na normatywnym zwrocie *etiam civiliter tantum*, występującym w kan. 1394 § 1 KPK/83. Zwrócił uwagę, iż odnosi się on do przestępstwa usiłowania zawarcia małżeństwa cywilnego bądź małżeństwa kanonicznego. Wskazał, że przestępstwo następuje, gdy strony wyrażą zgodę małżeńską przed urzędnikiem USC lub duchownym asystującym. Na forum cywilnym tak wyrażony konsens skutkuje zawarciem związku cywilnego; w kanonicznym porządku prawnym zaś taki związek jest nieważny z powodu funkcjonującej przeszkody zrywającej święceń (kan. 1087 KPK/83)⁴⁴. Poza wymienionym zwrotem, w wykładni kluczową rolę pełni termin *attentat*, odnoszący się zarówno do związku cywilnego, jak i kanonicznego. Na forum kościelnym związek cywilny jest nieważny z powodu niezawarcia go według przepisów o formie kanonicznej; natomiast małżeństwo kanoniczne jest nieważne ze względu na to, że było zawarte przy istnieniu przeszkody święceń⁴⁵.

Podsumowując, akt prawny, o którym mowa jest przestępstwem, zagrożonym określoną sankcją karną. W analizowanej hipotezie sprawcą głównym przestępstwa jest duchowny. W tym miejscu należy

⁴³ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003, s. 158.

⁴⁴ T. BIAŁOBRZESKI, *Przeszkoda święceń*, w: W. GÓRALSKI (red.), *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, Warszawa 2016, s. 258.

⁴⁵ G. DI MATTIO, *Commentario al. can. 1394*, w: A. MARZOA, J. MIRAS, R. RODRIGUEZ-OCAÑA (red.), *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico*, t. IV/1, Pamplona 2002, s. 577-578.

jednak zauważyć, iż w przywołanych przepisach ustawodawca milczy na temat sankcji karnej dla sprawcy koniecznego, którym w naszym opisywanym kazusie jest kobieta. Porównując obowiązujące przepisy z tymi, które występowały w Kodeksie z 1917 roku należy zauważyć istotną zmianę; prawodawca bowiem milczy w kwestii statusu sprawcy koniecznego. Odnosząc się do zaistniałego stanu prawnego Juan Arias skłania się ku tezie, iż w tym wypadku należy aplikować kan. 1329 KPK/83, w myśl którego „Duchowny, który dobrowolnie i bezprawnie porzuca świętą posługę nieprzerwanie przez sześć miesięcy, z zamiarem uwolnienia się spod właściwej władzy kościelnej, stosownie do ciężkości przestępstwa powinien być ukarany suspensą lub także karami ustanowionymi w kan. 1336 §§ 2-4 KPK/83, w przypadku poważniejszych przestępstw może zostać wydalony ze stanu duchownego”⁴⁶.

Poruszając ten wątek Syryjczyk zwrócił uwagę, że sprawcą koniecznym będzie nie tylko kobieta, która w porozumieniu z duchownym usiłuje zawrzeć małżeństwo, ale także duchowny, który świadomie i dobrowolnie asystuje przy zawieraniu małżeństwa z zastosowaniem formy kanonicznej, a także szafarz niekatolicki⁴⁷. Paweł Kaleta do sprawców koniecznych zaliczył również urzędnika Urzędu Stanu Cywilnego, przed którym został zawarty związek⁴⁸. Wątek ten jednak wykracza poza zakres tego opracowania.

Kontynuując, przyjrzyjmy się sankcji karnej, którą ustawodawca przewidział za tego typu przestępstwo. W kan. 1394 § 1 KPK/83 ma ona charakter określony: jest nią *suspensa latae sententiae*. Skutkiem tej kary poprawczej, dotyczącej duchownych, jest zawieszenie

⁴⁶ J. ARIAS, *De Sanctionibus...*, s. 1042.

⁴⁷ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo...*, s. 159.

⁴⁸ P. KALETA, *Przestępstwa przeciwko specjalnym obowiązkom*, w: J. KRUKOWSKI (red.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego. Sankcje w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka. Księga VI, t. IV/2*, Poznań 2022, s. 318; B. PIGHIN, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021, s. 457–458. G. LOGOMARSINO, *Il celibate del clero secolare: per un studio comparative dei due codici di diritto canonico alla luce della tradizione giuridica della Chiesa Occidentale*, *Apollinaris* 66 (1993), s. 339–370.

w czynnościach urzędowych⁴⁹. Oznacza to tyle, że karą tą nie jest dotknięta kobieta, z którą on usiłował zawrzeć małżeństwo. Sytuacja uległa zmianie po reformie papieża Franciszka, gdyż zgodnie z kan. 1333 § 1 *bis* KPK/83 karze suspensy nie podlega wyłącznie duchowny, ale może w nią również popaść wierny świecki. Analizując zaś całość dyspozycji 1394 § 1 KPK/83 należy spostrzec, iż sytuacja sprawcy koniecznego zmieni się też, gdy sprawca główny nadal trwa w przestępstwie. W tej sytuacji bowiem Ustawodawca przewiduje możliwość nałożenia kary *ferendae sententiae*. W przypadku jej nałożenia na sprawcę głównego, w myśl kan. 1329 § 1 KPK/83 tej samej karze podlega sprawca konieczny.

Zakończenie

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż pozycja kobiety jest złożona, gdyż po reformie papieża Franciszka jej status uległ zmianie. Należy bowiem zauważyć, iż przed reformą, w hipotezie, w której duchowny popadłby jedynie w karę suspensy *latae sententiae*, wówczas mogłaby ona zawrzeć związek kanoniczny, gdyż kara ta dotyczyła wyłącznie duchownych. Obecnie zaś i ona popadłaby w tę samą karę, a więc nie mogłaby zawrzeć związku kanonicznego. Podobny status miałyby kobieta, gdy na duchownego nałożono by karę *ferendae sententiae* (kan. 1329 § 1 KPK/83).

References

Źródła

Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV Auctoritate promulgatus, AAS 9/II (1917).

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75/II (1983).
Tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

⁴⁹ G. BRUGNOTTO, *Il concetto di celibate sacerdotale*, Quaderni di diritto ecclesiale 18 (2005), s. 141–152.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75/II (1983).
Tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Warszawa 2021.

SACRA PAENITENTIARIA APOSTOLICA, *Decretum absolutio sacerdotum ab excommunicatione, ob. attentatum etiam civile tantum matrimonium, et actu cum muliere caste convivendum eorumque admissio ad participationem sacramentorum more laicorum sacrae paenitentiarie apostolicae exclusive reservatur*, 18.04.1936, AAS 28 (1936), s. 242-243.

Literatura:

ARIAS J., *De Sanctionibus in Ecclesiae. Sankcje w Kościele. Komentarz do kanonów 1311-1399*, w: P. MAJER (red.), *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, Kraków 2011, s. 983-1045.

BĄCZKOWICZ F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III, Opole 1958.

BIAŁOBRZESKI T., *Przeszkoda święceń*, w: W. GÓRALSKI (red.), *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, Warszawa 2016, s. 241-269.

BOREK D., *Concursus in delicto. Formy zjawiskowe przestępstwa w kanonicznym prawie karnym (studium prawno-historyczne)*, Warszawa 2014.

BRUGNOTTO G., *Il concetto di celibate sacerdotale*, *Quaderni di diritto ecclesiale* 18 (2005), s. 141-152.

CAPPELO F., *De censuris*, Romae 1950.

CASSOLA O., *De concursu delinquentium in Codice J.C.*, *Apollinaris* 31 (1958), s. 102-117.

CENALMOR D., MIRAS J., *Prawo kanoniczne*, Warszawa 2022.

CHELODI I., *Ius poenale*, Tridenti 1920.

CONTE DE CORONATA M., *Institutiones iuris canonici. De delictis et poenis*, vol. IV, Taurini 1955.

D'AURIA A., *Il consenso matrimoniale. Dottrina e giurisprudenza canonica*, Roma 2007.

DE PAOLIS V., CITO D., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2000.

DI MATTIO G., *Commentario al. can. 1394*, w: A. MARZOA, J. MIRAS, R. RODRIGUEZ-OCAÑA (red.), *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico*, t. IV/1, Pamplona 2002, s. 577-578.

ELTZ L.A., *Cooperation in crime: an historical conspectus and commentary*, Washington 1942.

FRANCESCHI H., *Riconoscimento e tutela dello ius connubii nel Sistema matrimoniale canonico*, Milano 2004.

JONE H., *Commentarium in Codicem iuris canonici*, t. III, Padeborn 1950-1955.

KALETA P., *Przestępstwa przeciwko specjalnym obowiązkom*, w: J. KRUKOWSKI (red.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego. Sankcje w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka. Księga VI*, t. IV/2, Poznań 2022, s. 310-324.

- LEGA M., *De delictis et poenis*, Romae 1910.
- LEGA M., *De iudiciis ecclesiasticis*, vol. III, Roma 1899.
- LOGOMARSINO G., *Il celibate del clero secolare: per un studio comparative dei due codici di diritto canonico alla luce della tradizione giuridica della Chiesa Occidentale*, *Apollinaris* 66 (1993), s. 339-370.
- MICHIELS G., *De delictis et poenis. Commentarius libri V Codicis Iuris Canonici. De delictis: Canones 2105–2213*, t. I, Paris – Tournai – Romae – New York 1961.
- MICHOWICZ P., *Facoltà speciali all'indomani della riforma del diritto penale canonico linee di sviluppo normativo*, *Roczniki Nauk Prawnych* 24 (2014) nr 2, s. 95-112.
- MYRCHA M., *Prawo karne. Komentarz do piątej księgi Kodeksu prawa kanonicznego*, t. II, Warszawa 1960.
- PAPALE C., *Il concorso di persone nel diritto penale canonico*, Roma 2002.
- PIGHIN B., *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021.
- PINNA J.M., *De participatione in iure poenali canonico*, *Apollinaris* 15 (1942), s. 290-346.
- PISTOCHCI M., *Concorso di più persone in uno stesso delitto*, *Il Monitore Ecclesiastico* 47 (1935), s. 226-239.
- RAVA A., *Concorso di persone nel reato*, w: *Enciclopedia del diritto*, vol. VIII, Milano 1961.
- ROBERTI F., *De delictis et poenis*, Roma 1938.
- SKONIECZNY P., *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK*, *Annales Canonici* 11 (2015), s. 195-216. <https://doi.org/10.15633/acan.1063>.
- SOLE J., *De poenis ecclesiasticis*, Romae 1831.
- SYRYJCZYK J., *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003.
- SYRYJCZYK J., *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008.
- URRU A.G., *Punie per salve. Il sistema penale nella Chiesa*, Roma 2002.
- WERNZ F.X., *Ius decretalium. Ius poenale Ecclesiae catholicae*, t. VI, Prati 1913.

Nota o autorze

Ks. Krzysztof Marek Kiełpiński – prezbiter diecezji toruńskiej, doktor nauk prawnych z zakresu prawa kanonicznego, wykładowca w Akademii Jagiellońskiej – Instytut Nauk Prawnych i Społecznych w Toruniu, sędzia Sądu Biskupiego w Toruniu.